

URPO SARALA

MIKSI AIKUISKOULUTUSTA JÄRJESTETÄÄN JA MIKSI SIIHEN OSALLISTUTAAN?

Suomessa on yli 1000 aikuiskoulutusorganisaatiota, joiden tarjoamia koulutuspalveluja käytetään vuosittain lähes kaksi miljoonaa kansalaista. Myös yliopistot järjestävät yhä enemmän täydennyskoulutusta omien täydennyskoulutusyksikköjensä avulla. Miksi aikuiskoulutusta järjestetään näin paljon? Miksi sen suosio on niin nopeasti kasvanut? Onko se merkki koulutuksen tehokkuudesta ja oppimisen tarpeesta, vai jostain muusta? Mistä aikuiskoulutus saa olemassaolonsa oikeuden eli legitimitetin?

Neljä kirjoittajaa pyrkii vastaamaan näihin kysymyksiin Parjasen toimittamassa kirjassa *Legitimation in Adult Education*. Kirja on artikkelikokoelma, jonka kirjoittajina ovat olleet englantilainen *Peter Jarvis* ja suomalaiset aikuiskoulutuksen tutkijat *Antti Kauppi*, *Mauri Panbelainen* ja *Matti Parjanen*. Seuraavassa esitellään artikkeleiden keskeistä sisältöä ja arvioidaan teosta kokonaisuutena.

Parjanen jakaa koulutuksen hyödyn käyttö- ja vaihtoarvoon. Käyttöarvolla tarkoitetaan koulutuksen arvoa yksilön ja yhteisöjen toiminnan kehittämisen näkökulmasta. Koulutuksen vaihtoarvolla tarkoitetaan esimerkiksi koulutuksen merkitystä muodollisen pätevyyden antajana, yksilön vaihtoarvon lisäajänä kutistuvilla työmarkkinoilla.

Yliopiston antamalla koulutuksella on perinteisesti ollut yhteiskunnassamme melko paljon vaihtoarvoa. Parjasen mukaan yliopistojen roolia aikuiskouluttajana voidaan hahmottaa sekä kulttuuria korostavasta näkökulmasta että markkinavoi-
mien näkökulmasta. Yliopistojen suhde koulutuksen legitimaatiokysymyksiin on ristiriitainen. Ne pitävät yllä akateemista arvosana- ja arvonimijär-

Parjanen, Matti (ed.) 1992. Legitimation in Adult Education. University of Tampere. Institute for Extension Studies. Publications A 2 / 92.

jestelmää ts. tutkintoihin liittyvää yhteiskunnan hyväksymää legitimaatiojärjestelmää, mutta samaan aikaan vaativat yhteiskunnallista autonomiaa.

Jarviksen mukaan aikuiskoulutukseen liittyviä menettelytapoja ja arvosanoja pyritään tällä hetkellä standardoimaan ja rationalisoimaan jopa kansainvälisesti yhdenmukaisiksi. Opintokokonaisuudet ovat tutkintojen rakenne-elementtejä. Niiden avulla voidaan koota yksilöllisiä mutta keskenään yhteismitallisia tutkintoja.

Tällainen standardointi mahdollistaa koulutusjärjestelmän keskitetyn hallinnan ja luo yhteisen viitekehyksen koulutuksen legitimaatiota varten. Vaarana on, että koulutuksen laatua koskevat kysymykset jäävät toissijaisiksi ja koulutusjärjestelmän organisoinnin kitkattomuus ylikorostuu. Tämä voi johtaa siihen, että opiskelu pinnallistuu, eikä opiskelu edesauta opiskelijan reflektion kasvua. Näin koulutuksen vaihtoarvo korostuu yksilöä ja yhteisöä kehittävän käyttöarvon sijasta.

Nykyinen byrokraattinen aikuiskoulutuksen kehittämislinja onkin Jarviksen mukaan ristiriidassa sellaisten kasvatustähtäysten kanssa, joissa korostetaan kasvatusta ja oppimista prosessina, jossa painottuvat ihmisenä kehittyminen ja kriittinen reflektiivisyys.



Jarviksen mukaan on mielenkiintoista, että byrokraattisen toimintatavan kanssa sopusoinnussa olevaa rationaalisuutta korostavaa kasvatusjärjestelmää pidetään arvovapaana. Mutta on olemassa monenlaista rationaalisuutta! Nyt vallalla oleva rationaalisuuskäsite on vallankäytön ilmaus ja on siten luonteeltaan ideologinen. Kyse on rationaalisuuden byrokraattisesta tulkinnasta. Toinen yhti hyvä tulkinta rationaalisuudesta voisi olla sellainen, että ihmisille tarjottaisiin monipuolisia oppimis- ja kehittymismahdollisuuksia mutta ilman tiukkoja ja yhdenmukaisia todistus- ja arvosanajärjestelmiä.

Jarvis korostaa sitä, että sosiaalisena instituutiona koulutus on kontekstuaalista. Siinä ilmenevät ajalle ja kulttuurille tyypilliset arvot. Nyt ajalle tyypilliset arvot ovat byrokraattisuus ja teknisten asioiden korostuminen, joista käsin koulutusjärjestelmän kehittämislinjat johdonmukaisesti määntyvät. Yhteiskunnan luonne ilmenee siten myös koulutusjärjestelmässä, joka on tavallaan yhteiskunnan peili.

Kauppi käsittelee koulutuksen käyttö- ja vaihtoarvoon liittyviä kysymyksiä erityisesti koulutuksen evaluaation näkökulmasta. Elektroniikkakoulutuksen arviointia käsittelevän esimerkin avulla Kauppi havainnollistaa sitä, ettei huolellisesti suunniteltu koulutus juuri pysty muuttamaan vallitsevia työkäytäntöjä. Työpaikalle on muotoutunut kaksi sosiaalisesti ja organisatorisesti erilaista maailmaa: työn maailma ja koulutuksen maailma. Koulutus jää irralliseksi työkäytännöistä.

Kaupin mukaan nykyistä aikuiskoulutusta on usein pidettävä lähinnä massojen koulutuksena, jolloin kurssit ovat päätuotteita. Toiseksi koulutukseen osallistuminen voi olla yhteydessä vain arvosanojen metsästyksen. Kolmanneksi koulutus voi legitimoida vallalla olevia työkäytäntöjä ja antaa niiden harjoittajille uusia perusteluja. Näissä tapauksissa kyse on kielipelistä, jonka avulla ehkäistään uudistuksia ja kontrolloidaan työtä. Koulutus ei silloin lisää työkäytäntöjen tehokkuutta, vaan lisää diskursiivista kompetenssia ts. taitoa käyttää aiempaa parempia perusteluja ja taitoa kielipelin hallintaan. Kehitys nähdäänkin usein vallitsevien käytäntöjen aiempaa tehokkaampana uusintamisena.

Jarviksen lisäksi Kauppi korostaa kontekstuaalisuuden merkitystä aikuiskoulutuksen tarkastelussa. Koulutusta arvioitaessa keskeistä on analysoida niitä institutionaalisia rakenteita, joissa käytännöt

ja niiden uusintaminen tapahtuu koulutuksen myötävaikutuksella.

Tavallista on, että koulutusta arvioitaessa ei samalla tarkastella työtoimintaa ja laajempaa sosiaalista kontekstia. Tämä ei ole riittävää, koska siten tuetaan työkäytäntöjen ja koulutuksen eriytyneisyyttä. Kontekstuaalisesta arviointilähtökohdasta käsin Kauppi kehittää transformatiivisen evaluaation käsitteen, jossa työtoiminnan tutkiminen, oppiminen, suunnittelu ja kehittäminen nivotaan yhteen. Transformatiivinen evaluaatio keskittyy työkäytäntöjen muotoutumisen tutkimiseen. Tällöin erityisen keskeisiksi käsitteiksi nousevat koulutuksen konteksti sekä tässä kontekstissä tapahtuva työkäytäntöjen rutinoituminen ja toisaalta niiden muuntuminen.

Transformatiivisen evaluaation käsitettä kehittäessään Kauppi soveltaa Giddens'in sosiologista näkemystä, jossa tarkastellaan sosiaalisten järjestelmien rakenteiden kaksinaista luonnetta. Rakenteet toisaalta mahdollistavat mutta toisaalta rajoittavat toimintajärjestelmien muuttamisen mahdollisuuksia. Työpaikalla tämä tarkoittaa sitä, että työntekijöiden omaksumat rutiinit muotoutuvat olemassaolevien tapojen ja organisaatorakenteen vaikutuksesta, mutta samanaikaisesti työntekijät myös uusintavat organisaation rakennetta ja toimintatapa. Tästä johtuen työntekijöiden olisi arvioitava kriittisesti yhteistoimintaansa ja kouliinuttava analysoimaan itsestään selvänä pidettyjä rutiineja laajempaa toimintakontekstia varten.

Kriittisen toiminnan analyysin tulisi johtaa koikelemaan ja muuttamaan toimintaan. Kaupin mukaan koulutuksen arvo ja sen evaluaation osuvuus määräytyvät nimenomaan tästä lähtökohdasta käsin.

Panhelaisen mukaan aikuiskoulutuksen legitimaatiota voidaan esimerkiksi yliopiston antaman koulutuksen yhteydessä tarkastella useasta eri näkökulmasta. Tähän liittyen yliopistojen ja aikuiskoulutuksen suhdetta voidaan kuvata kolmen erilaisen "koulukunnan" näkökulmasta, joita ovat uustraditionalistit, tieteen "kulttuurivallankumouksen" edustajat sekä "utilitaristit" eli hyötynäkökohtien kannattajat.

Uustraditionalistisen näkemyksen mukaan yliopistoilla on oltava mahdollisimman laaja autonominen asema. On keskityttävä nuorten aikuisten tieteelliseen perus- ja jatkokoulutukseen. Akate-

misuutta tulee korostaa ja akateemisia oppiarvoja kunnioittaa.

Tieteen kulttuurivallankumouksen kannattajat tarkastelevat yliopiston ja tieteen tehtävää globaalisen ekologisen katastrofin perspektiiviä vasten. Tätä uhkaa vastaan on taisteltava tieteen tarjoamin keinoin.

Utilitaristit edustavat kehitysoptimismia, jonka mukaan tiede ja yliopisto voivat tarjota ratkaisun useimpiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Miksei yliopistojenkin kannattaisi ottaa "omaa palaansa aikuisopetuksen kakusta"?

Panhelainen tarkastelee myös tilastokeskuksen vuonna 1989 tekemää laajaa aikuiskoulutustutkimusta. Tulokset osoittavat, että koulutustason ja aikuiskoulutukseen osallistumisen välinen yhteys ei ole lineaarinen, kuten aiemmin oletettiin. Toimiala, organisaatiokohtaiset piirteet ja professionalisoitumisen taso ovat yhteydessä koulutuksen osallistumisaktiivisuuteen. Yksityisellä sektorilla työskentelevät ja johtavassa asemassa olevat professionalistit hyödyntävät jatkuvaa koulutusta tehokkaimmin osana omaa menestymisstrategiaa.

Myös nuorille uraa aloittaville ja hyvin koulutetuille ihmisille koulutus on tärkeä osa menestysstrategiaa. Aikuiskoulutustoiminnan laajuutta selittää myös se, että lisääntyneen henkilökohtaisen kilpailun lisäksi koulutusta markkinoidaan yhä tehokkaammin ja siihen liittyvät tuotteenomaiset piirteet korostuvat. Työntekijöitä kouluttamalla johto säätelee työnteon taustalla olevaa sosiaalisen sopimuksen sisältöä ja sitoutumista organisaatiossa. Jatkuva koulutus on siten myös johdon vallan ja kontrollin väline.

Yhteenvedonomaaisesti Panhelainen toteaa, että jatkuva koulutus ei ole niin tärkeä asia organisaation menestymisen näkökulmasta kuin mitä yleinen keskustelu ja koulutuspoliittiset puheet ovat antaneet ymmärtää.

Parjanen tarkastelee aikuiskoulutuksen legitimoimista ammattien monipuolistumisen ja moniammatillisuuden näkökulmasta. Koulutuksen legitimaatiokysymykset liittyvät läheisesti ammattiryhmien käyttämiin kilpailustrategioihin, joilla vahvistetaan oman ammattiryhmän asemaa. Koulutus on keskeinen keino, jonka avulla määritellään ammatin edellyttämä tieto ja monopolisoidaan se. Edelleen koulutuksen avulla suljetaan asi-

aankuulumattomat pois ammattipiireistä ja auktorisoidaan ammattiryhmään kuuluvien asema.

Parjanen havainnollistaa asiaa hoitotieteen avulla, jossa on menossa voimakas professionaalistuminen. Professionaalistuminen voi rajoittaa moniammatillisen lähestymistavan kehittämistä ja siitä on pahimmillaan tullut järkevän yhteistyön este.

Parjanen päätyy kysymään, miten voitaisiin aikaansaada aikuiskoulutusta, jonka hyötyarvo on suurempi kuin välinearvo. Voidaanko liian ahtaan professionalismin rajat vähitellen murtaa? Tämä ehkä edellyttäisi, että uudet moniammatit tulisi tarkoituksella pitää diplomi- ja todistussysteemien ulkopuolella.



Kirjan artikkeliluontoisuus on toisaalta rikkaus toisaalta heikkous. Legitimaatio-tema sitoo kirjan artikkelit varsin löyhästi toisiinsa. Niiden tarkastelukulmat ovat varsin erilaisia ja eri asioita korostavia. Muutamaa artikkelia yhdistää kuitenkin yliopistojen ja korkeakoulujen järjestämän täydennyskoulutuksen tarkastelu. Asia selittyy osaltaan kirjoittajien yliopistotaustan perusteella, mutta osaltaan myös siksi, että legitimaatiokysymykset liittyvät korkeasti koulutettujen professionaalistumiseen. Lukijalle välittyy mielikuva, että kirjoittajien välinen yhteistyö on ehkä ollut melko vähäistä ja kirjoittajat ovat toimineet melko riippumatta toisistaan. Kirjan alkuun tai loppuun olisi kaivannut jonkinlaista yhteenvetotarkastelua, jossa olisi kriittisesti pohtien otettu kantaa kirjan artikkeleihin.

Kirjassa esitettyjen näkökulmien avulla lukija voi itsekin yrittää kriittisesti pohtia aikuiskoulutuksen nykyilmiöitä. Otettakoon esimerkiksi ensiksi yhä enemmän muodiksi muuttuva monimuoto- ja etäopetus ja toiseksi laman vaikutus aikuiskoulutukseen.

Monimuoto- ja etäopetusta voidaan katsoa kahdesta keskenään erilaisesta näkökulmasta. Menetely mahdollistaa entistä rationaalisemman ja tehokkaamman kurssikoulutuksen massatuotannon, markkinoinnin ja jakelun. Tästä näkökulmasta kyse on byrokraattisen ja teknispainotteisen yhteiskunnan arvojen konkretisoitumisesta aikuiskoulutuksen alueella. Näin koulutus ylläpitää ja uusintaa vallanpitäjien arvoja. Mutta asiaa voidaan katsoa myös tiedon esteettömän saatavuuden nä-



kökulmasta. Yksilön tiedonsaanti- ja kehittymismahdollisuuksia on aiempaa vaikeampaa rajata esimerkiksi ammattiasemaansa suojelevien professionalistien toimesta. Tiedon vapaampi saatavuus murtaa tiedon monopoleja. Mutta vallankäyttöä on edelleen se, kuka määrää, mitä tietoa kenellekin jaetaan ja millä ehdolla.

Toisena esimerkkinä kirjan ajatusten hyödyntämisestä pohditaan laman vaikutusta koulutuksen legitimaatioon, vaikka tätä teemaa ei ikävä kyllä kirjassa juurikaan käsitellä. Lama muodostaa toimintakontekstin, joka kärjistää koulutukseen liittyviä ristiriitoja. Lama myös tukee valikoiden tietynlaisia koulutuksen legitimaatiota. Koulutuksen käyttöarvoa toiminnan kehittäjänä on ilmeisesti alettu tarkastella aiempaa kriittisemmin. Elinkeinoelämän ja julkisen sektorin halu panostaa kutistuvia resursseja henkilöstökoulutukseen on vähentynyt. Henkilöstömenoja karsitaan usein ensimmäiseksi. Samalla paljastuu koulutuksen luvat-

tuun käyttöarvoon liittyvän "liturgian" onttoisuus. Toisaalta koulutuksen vaihtoarvoon liittyvät tekijät korostuvat, kun yksilöt hankkivat koulutusta entistä halukkaammin halutessaan parantaa omaa kilpailukykyään laman takia kutistuvilla työmarkkinoilla.

Hajanaisuudestaan huolimatta kirja on tervetullut ja tarpeellinen puheenvuoro aikuiskoulutusta koskevaan keskusteluun. On rehellisesti arvioitava markkinapuheiden kehitysoptimismia. On aika tutkia kriittisesti aikuiskoulutuksen "käyttöteorioita" -todellisia vaikutuksia ja todellisia koulutuksen järjestämisen ja osallistumisen syitä. On syytä aikaisempaa kriittisemmin pureutua yksilöiden ja yhteisöjen kehittämistyöhön.

Mutta jos niin haluamme, voimme tietoisesti käyttää aikuiskoulutusta myös muihin kuin suoraan toimintaa tai yksilöä kehittäviin tarkoituksiin esimerkiksi kulttuurisena yhdessäolirituaalina.